

Katedra Historii Filozofii
Starożytnej i Średniowiecznej
Uniwersytetu Kardynała
Stefana Wyszyńskiego

Filozofia polska w czasach rozbiorów

Magdalena Płotka
Artur Andrzejuk

PLAN

1795 - 1918

- Oświecenie (II faza)
- Romantyzm – mesjanizm polski
- Pozytywizm (praca organiczna i praca u podstaw)
- Filozofia przełomu XIX i XX wieku
 - Szkoła lwowsko-warszawska
 - Tomizm
 - Filozofia społeczna (prawicowa i lewicowa)

Polskie oświecenie

- Zaczęło się później, niż na Zachodzie
- Było w dużej mierze dziełem duchownych katolickich (oświecenie katolickie)
- W pierwszej fazie było nastawione na reformę państwa – Hugo Kołłątaj
- Po utracie niepodległości pracowało nad ratowaniem polskości w nauce, kulturze, ekonomii – Stanisław Staszic, bracia Śniadeccy (Jan i Jędrzej)

Polski romantyzm

- Droga kariery uniwersyteckiej zamknięta: zahamowany proces profesjonalizacji i tworzenia szkół filozoficznych
- Losy filozofii zależne od warunków politycznych: 1830 i 1864
- Dominował pogląd, że filozofia nie może być obojętna wobec naczelných dylematów bytu narodowego.

Etapy polskiego romantyzmu

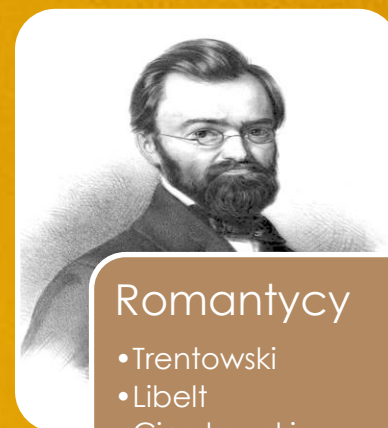
Etap przejściowy
między
Oświeceniem a
Romantyzmem

- Jędrzej Śniadecki

Preromantycy

- Józef Szaniawski
- Feliks Jaroński
- **Józef Maria Hoene-Wroński**

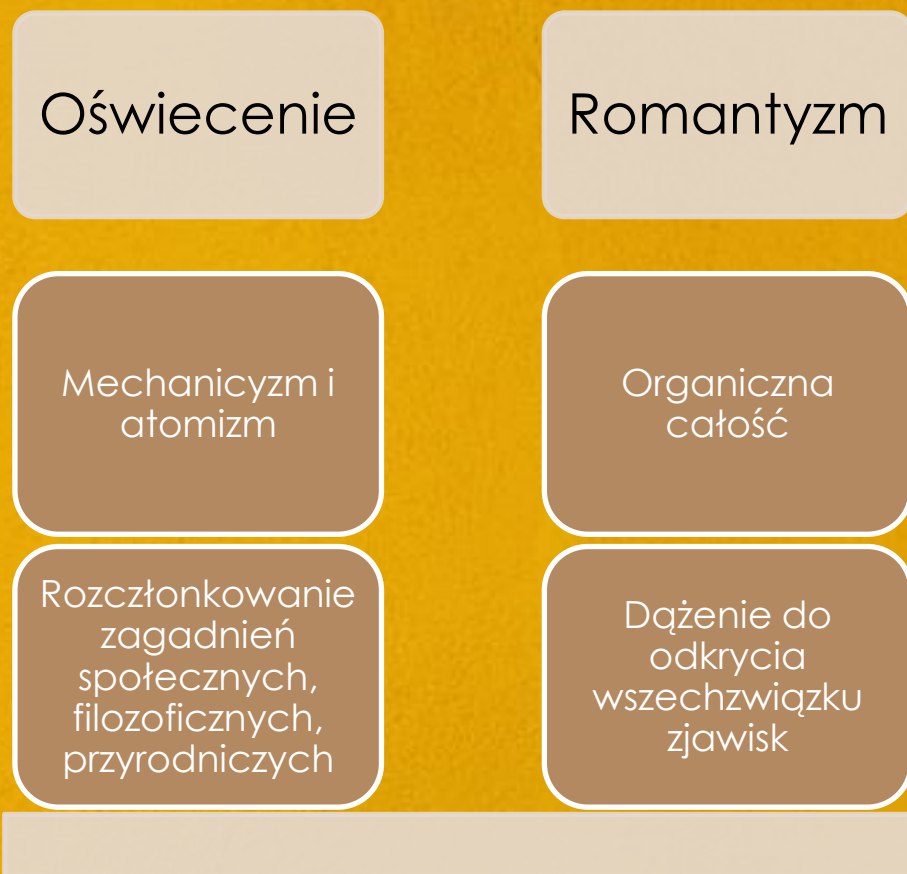

Romantycy

- Trentowski
- Libelt
- Cieszkowski

Oświecenie a romantyzm

Główni polscy myśliciele

Trentowski,
Cieszkowski, Libelt

Pogodzenie
immanencji z
transcendencji,
filozofii z religią

Obrona
jednostkowości
przez heglowską
absolutyzacją
tego, co ogólne

Neoplatoński
wątek
„reintegracji”,
powrotu do
wszechjedności

Henryk Kamieński,
Edward
Dembowski

Pojmowali absolut
czysto
immanentnie

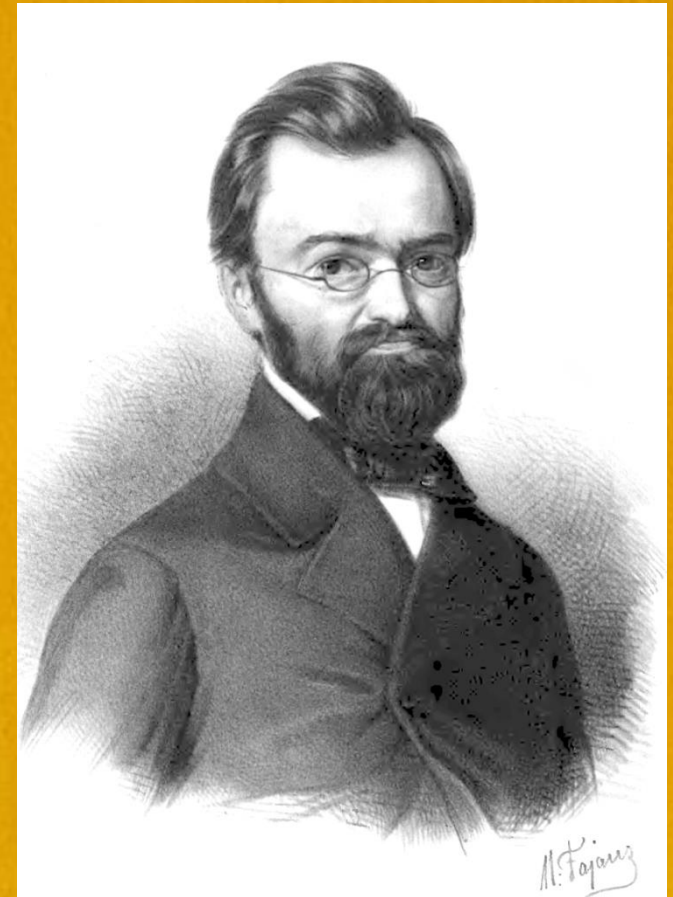
Zainteresowania
tylko w społeczne
zbawienie
ludzkości,

Nieobecna
problematyka
Boga

August Cieszkowski (1814-1894)

- Przejął metodę dialektyczną Hegla
- Zmierzał do utworzenia filozofii słowiańskiej, niezależnej od filozofii germańskiej
- Swój autorski projekt oparł nie o rozum, tylko o **wolę**

Historia dzieła „Ojcie Nasz”

- Cieszkowski będąc na studiach zapoznał się z systemem Hegla, ale ustosunkował się do niego krytycznie
- W efekcie tego napisał pracę *Prolegomena do historiozofii*
- Podczas wakacji w rodzinnej posiadłości odczytał swój rękopis ojcu, a ten wzruszony postępami naukowymi syna poszedł z nim do kościoła, aby podziękować Bogu
- Podczas odmawiania Modlitwy Pańskiej Cieszkowski pojął, że w modlitwie tej jest zawarta bogata treść odnosząca się do przyszłych losów ludzkości
- Od tego czasu uważał, że cała jego działalność literacka jest tylko rozwinięciem tego zasadniczego tematu

Królestwo Boże

- Jego zdaniem modlitwa Ojcze Nasz jest szeregiem próśb socjalnych i zawiera siedem głównych tajemnic przyszłości, słowem – jest objawieniem przyszłości
- Np. Bóg jako Ojciec nasz – zwiastuje wspólność pochodzenia od Ojca niebieskiego, a zatem solidarność ludzkości
- W jaki sposób spekulatywnie uzasadnić nadejście Królestwa Bożego?
- Świat (teza), zaświat (antyteza) muszą stać się całością w syntezie, Królestwo Boże jest zatem syntezą nieba i ziemi
- Dzieje ujmował optymistycznie, tzn. wierzył w stopniowe przejście do coraz doskonalszych form ustrojowych
- Idea Cieszkowskiego, że prawdziwe uszczęśliwienie ludzkości może nastąpić dopiero wówczas, gdy zapanuje na świecie wieczysty i powszechny pokój ma dalekie tradycje w dziejach kultury europejskiej i polskiej (Włodkowic, renesansowe pojęcie wojny sprawiedliwej i pacyfizm Braci Polskich)

Historiozofia romantyczna: krytyka Hegla

- W dziele *Prolegomena do historiozofii* podjął wątek podziału dziejów ludzkości (bardzo popularny wątek w XIX wieku)
- **1 zarzut wobec Hegla:** dzieli dzieje ludzkości na cztery okresy (wschodni, grecki, rzymski, chrześcijańsko-germański), co jest niezgodne z jego trójstopniową metodą dialektyczną
- **2 zarzut wobec Hegla:** Hegel mylnie ujął czasy teraźniejsze jako koniec historii, ponieważ przyszłość także musi poddać się prawom dialektyki i musi zostać uwzględniona w namyśle historycznym i historiozoficznym
- Według Cieszkowskiego, jeżeli włączymy przyszłość do spekulacji, tzn. jeżeli stworzymy taką metodę badania dziejów, która uwzględniałaby czasy przyszłe, tym samym zapewniamy możliwość poznania rzeczy przyszłych
- Chodzi o odkrycie na tyle uniwersalnego (koniecznego) prawa, które gdy je stosujemy do badań dziejów, pozwala przewidzieć rzeczy przyszłe

Poznanie przyszłości

- Przyszłość można poznawać w trojaki sposób (tak jak można poznawać wszystko inne): uczuciem (jasnowidzący i prorocy), wiedzą i wolą
- Co do poznania przyszłości przez wiedzę, właśnie należy odkrywać prawa rządzące historią, co odkrył Hegel
- Świat wschodnio-grecki poznawał przyszłość uczuciem (intuicją), świat chrześcijańsko-germański poznawał świat przez wiedzę, przyszły świat będzie poznawał przyszłość przez wolę
- Momentem krytycznym między epoką pierwszą a drugą było przyjście Chrystusa, z kolei momentem przełomu między epoką drugą a trzecią jest nadejście Ducha Świętego (Pocieszyciela, Parakleta)

Czyn utożsamia z Duchem Świętym

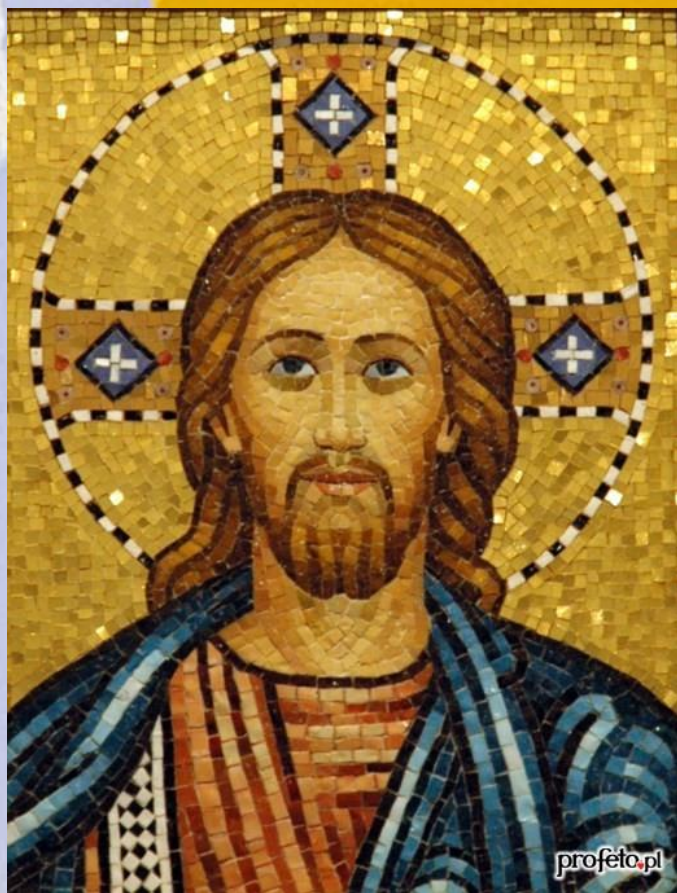
Teza – to epoka
Boga Ojca,
epoka bytu

Antyteza – to
epoka Syna
Bożego, epoka
myśli

Synteza – to
epoka Ducha
Świętego, epoka
czynu

Mesjanizm Augusta Cieszkowskiego

- Stworzył indywidualny wariant teorii mesjanicznej
- Podobnie jak inni romantycy uważał, że:
 - poszczególne ludy i narody posiadają swoją specjalną misję do wykonania
 - mają ostateczne przeznaczenie
 - Ich rozwój wpisuje się w rozwoju ogólnego Ducha świata
- Polacy (szerzej: Słowiańszczyzna) mają do wykonania rolę taką jaką mieli Germanie na przełomie epoki pierwszej i drugiej
- Charakterystyka szczepu słowiańskiego:
 - szczep ogromny, ale poniżony i sponiewierany, „jakby umyślnie przez Opatrzność do przyszłych powołań zachowany”.
 - podkreśla także umiłowanie wolności

Teoria czynu

- **Czyn** nie oznacza jednorazowego indywidualnego dokonania czegoś czy konkretnego uczynku, lecz nieustanną działalnością, stanem permanentnie aktywnym, trwale skierowanym na urzeczywistnienie w życiu ideałów piękna, prawdy i dobra
- Wolność była przede wszystkim po stronie działalności w sferze społecznej, np. filozofia była działaniem w sferze społecznej, nie zaś kontemplacją
- Uważał, że czyn jest najwłaściwszym żywiołem ducha, zbawcą ludzkości, np. uważał, że przejście od abstrakcji sztuki do jej właściwego powołania, tj. czynu, działania odbywa się we współczesnej polskiej poezji romantycznej (Krasiński: „Zgińcie, me pieśni! Wstańcie, czyny moje!”)
- Takie pojęcie czynu, wcielone w życie praktyczne społeczeństw może doprowadzić do Królestwa Bożego.

Początki pozytywizmu w Polsce

- Elementy pozytywizmu były wyraźne w filozofii polskiego oświecenia (Śniadecki, Kołłątaj, Staszic)
- Pozytywiści warszawscy wystąpili publicznie w 1871 roku w Szkole Głównej
- Warszawa – główny ośrodek pozytywizmu polskiego
- Propagowali swoje idee głównie przez publicystykę
- Dominik Szulc (uczeń Śniadeckiego) podzielił ewolucję ludzkiej myśli na:
 - **Sofię** (wiedza typu religijnego, zakładającego aprioryzm, jak u Platona czy Kanta),
 - **Filozofię** (idealizm niemiecki jako teoria świata) i
 - **Umiejętność** (wiedza oparta na faktach i metodologicznie uporządkowana)
- Szulc uznał ruch romantyczny za najniższej stojący w hierarchii pod względem wartości poznawczych

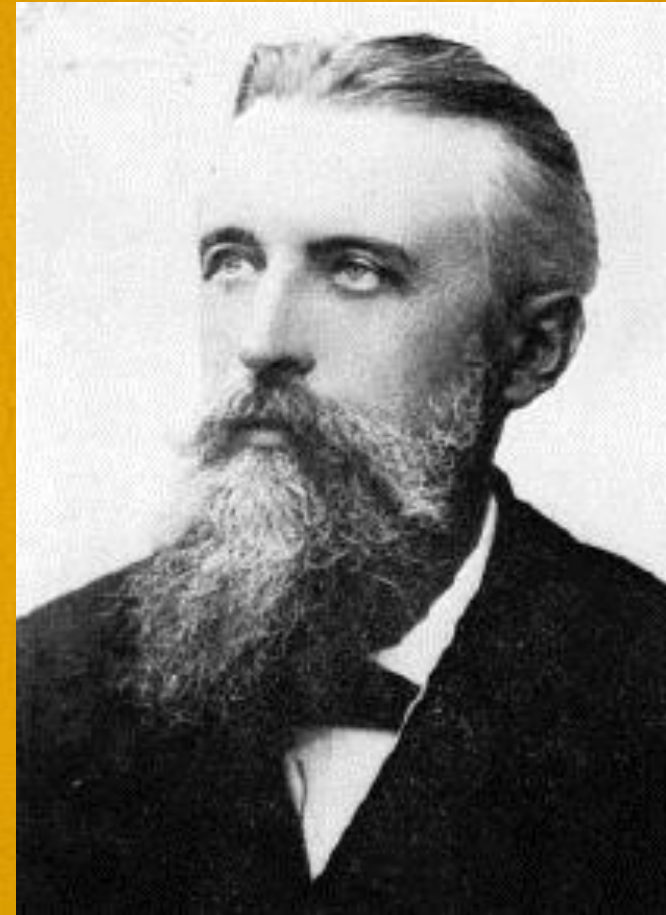
Program pracy organicznej

- Polega na edukacji społeczeństwa polskiego
- Praca od podstaw wskazywała na potrzebę nie tyle odbudowy, ile budowy (właśnie od podstaw) od najprostszych elementów i fundamentów, dzięki solidnej i fachowej pracy: przemysłu, rolnictwa, kultury, oświaty i nauki.
- Praca taka obejmowała zatem wartości materialne i duchowe
- Popularyzacja nauki w Polsce miała dwa cele:
 - 1. upowszechnienie osiągnięć nauk przyrodniczych i społecznych w celu odniesienia poziomu wykształcenia jak najszerzej części społeczeństwa
 - 2. stworzenie odpowiedniego klimatu dla rozwoju rodzimej nauki

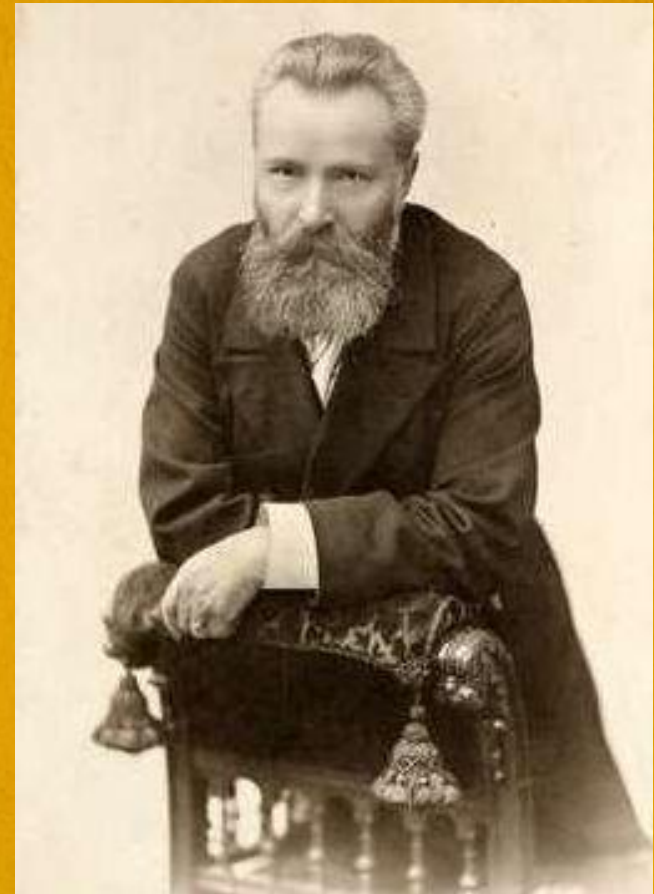
Aleksander Świętochowski (1849-1938)

- Był zwolennikiem Spencera, nie Comte'a
- Największa praca Świętochowskiego (O powstawaniu praw moralnych) dotyczyła genezy moralności
- Moralność bada w kontekście popędów pochodzenia zwierzęcego
- Takie wartości, jak godność czy wolność, kiedyś powstały i tak długo będą uznawane, jak długo działać będą prawa ewolucji społeczno-biologicznej

Julian Ochorowicz (1850-1917)

- Wykładał filozofię i psychologię we Lwowie
- Wyznawał psychologizm: traktował psychologię jako fundament socjologii i humanistyki
- Przyroda jest jedna i wszystko podlega jej uniwersalnym prawom
- W epistemologii sądził, że nie ma granic poznania, że każde zagadnienie jest rozwiązywalne
- Jako psycholog postulował istnienie duszy zbiorowej (prócz indywidualnej): grupy społeczne wykształcają drogą ewolucji wspólne właściwości psychiczne

Ks. Franciszek Krupiński (1836-1898)

- Krupiński był o tyle w ciężkiej sytuacji, o ile musiał argumentować, że zasady filozofii pozytywistycznej nie implikują materializmu i ateizmu
- Zajmował się metodologią nauk, o której sądził, że obroni ona przed „jałową spekulacją”
- Był pod wpływem teorii indukcji Milla
- Poddął krytyce historiozofię, o której mówił, że to albo teoria popadająca w aprioryczną spekulację o sensie historii albo ideologia o wyraźnych interesach politycznych

Filozofowie-literaci

Eliza Orzeszkowa przetłumaczyła Spencera *Patriotyzm i kosmopolityzm. Studium społeczne*

- Broniła patriotyzmu jako uczucia właściwego naturze ludzkiej, ale traktowała go w sposób empiryczny

Bolesław Prus był współpracownikiem „Przeglądu Tygodniowego”

- Prus nie we wszystkim zgadzał się z elitą polskiego pozytywizmu: argumentował, że wzrost oświaty wcale nie musi oznaczać podniesienia poziomu moralnego społeczeństwa

Magdalena Płotka
i Artur Andrzejuk

Neoscholastyka

- Encyklika Aeterni Patris, wydana przez Leona XIII w 1879 r wzywał do intensyfikacji studiów nad myślą Tomasza z Akwinu
- Pierwszy wykład filozofii neoscholastycznej w Krakowie wygłosił Stefan Pawlicki (1882)
 - Ks. Franciszek Gabryl (1866-1914), dominikanin
 - Kazimierz Weiss (1865-1934), rektor Uniwersytetu Lwowskiego
 - Ks. Idzi Radziszewski (1871-1922), profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (postał w 1918 z jego inicjatywy)
- Warto zwrócić uwagę na:
 - A. polemiki neoscholastyków polskich z innymi kierunkami filozoficznymi, zwłaszcza z modernizmem i pozytywizmem
 - B. kompleksowa obrona zasady celowości
 - C. badania historyczno-filozoficzne
 - D. prace z kosmologii i filozofii przyrody
 - Dzięki powstaniu KUL neoscholastyka polska zyskała własny ośrodek akademicki
- Neoscholastycy próbowali unowocześnić tomizm przez włączenie do niego pewnych idei płynących z zewnątrz

„Młoda Polska”

- Artur Górski zamieścił cykl artykułów w krakowskim „Życiu” (1898) pod wspólnym tytułem „Młoda Polska”.
- Wskazywał w nich na bankructwo idei pozytywistycznych
- Neoromantyzm Górskiego sprowadzał się do połączenia sprawy polskiej z kwestią odrodzenia moralnego (przemiana człowieka – warunkiem przemiany świata).
- Domagał się wolności dla twórcy poznającego własną duszę, a poprzez nią duszę całego narodu.

Stanisław Przybyszewski (1868-1927)

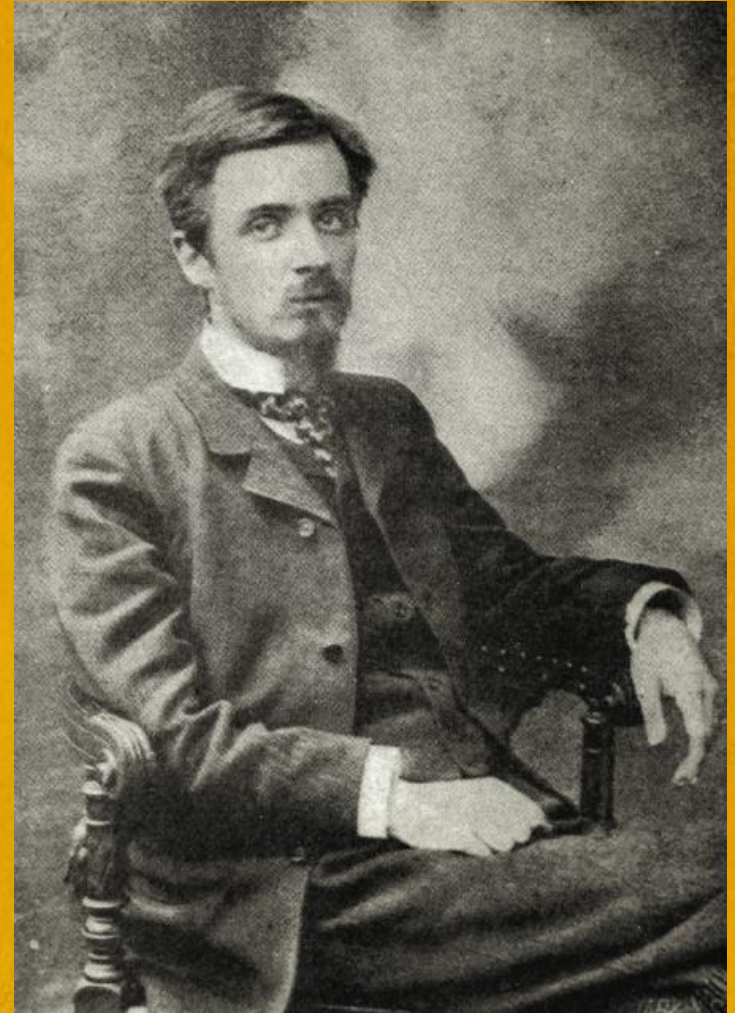

- Autor *Zur Psychologie des Individuums. Chopin und Nietzsche* (1892)
- Przedstawił swoją filozofię artysty – istoty twórczej i biologicznej zarazem, uwikłanej w fizjologię i naturę, pragnące zachować swą indywidualność i duchowych wymiar
- Jego oryginalną kategorią pojęciową była „naga dusza” – symbolizująca absolutną świadomość, wyrosłą na gruncie tego, co nieświadome i ograniczających ją determinizmów.

Stanisław Brzozowski (1878-1911)

- Wskazywał na irracjonalny wymiar życia, uważał, że dotychczasowe doktryny filozoficzne nie przystają do rzeczywistości, nie są w stanie jej „okiełznać”.
- Dzieje się tak dlatego, że „życie” (podstawowa kategoria filozofii Brzozowskiego) zawiera w sobie dynamizm, wolność, zmienność, otwartość na przyszłość i wolę twórczości, której owocem jest czyn.
- Życie nie da się poznać – podstawowym zadaniem filozofii życia to uzasadnienie czynu, czyli pracy, dzięki której przekraczamy granicę poznawalności świata.

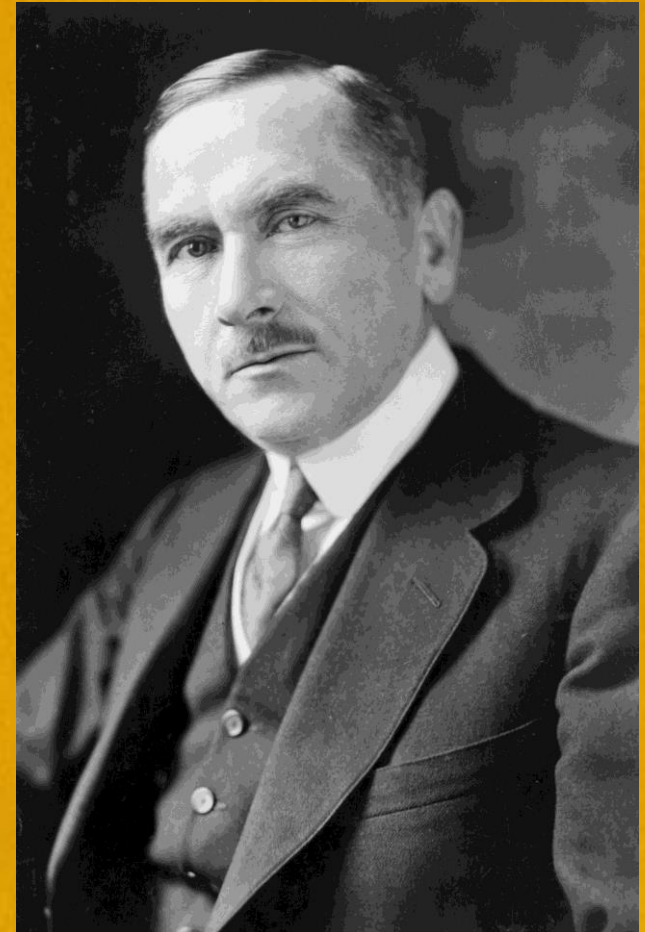
Myśl społeczna i polityczna socjalizmu

- **Specyfiką polskiej wersji socjalizmu** jest niepodległościowy patriotyzm, wierność tradycji demokratycznej, ideałom wolności i równości politycznej, społecznej sprawiedliwości
- W nurcie Marksowskie hasła walki klas, rewolucji socjalnej czy dyktatury proletariatu były marginalizowane
- Socjaliści „narodowi”: Bolesław Limanowski, Ignacy Daszyński, Józef Piłsudski.
- Środowisko związane z PPS.
- **Drugi nurt socjalizmu o charakterze międzynarodowym** korzeniami sięgał do rosyjskiego ekstremizmu (przemoc zbrojna jako środek walki z przedstawicielami władzy): Ludwik Waryński, Róża Luksemburg, Julian Marchlewski i Adolf Warski.

Ruch narodowy: Roman Dmowski (1864-1939)

- Interes narodowy (pojmowany realistycznie i w sposób wolny od złudzeń) to najwyższa wartość polityczna,
- Koncepcja odbudowy Polski jednolitej pod względem etnicznym i językowym
- Postulował: bezwzględne posłuszeństwo jednostki wobec zbiorowości, repolonizację na terenach wynarodowionych przez zaborców.

Podsumowanie

- W Polsce rozbiorowej funkcjonowały „europejskie” kierunki filozoficzne: oświecenie, romantyzm, pozytywizm, modernizm.
- Wszystkie one jednak dostosowywane do polskich warunków oraz przekształćane tak, aby realizować polskie potrzeby.

